

a'lâmi'l-mevâlî. İlahiyat konusunda yazılmış bir eserdir. 5. *Teyşîr (Tefsîr) eş-Şerî'a*. Bir önceki eserle aynı konuda bir çalışmadır. 6. *er-Riyâzü'n-nediyye fî en-ne'l-fırkate'n-nâciye hümû'z-Zeydiyye*. 7. *el-Mevâzinü'r-racîha li'l-berâhîni's-şahîha*. İmam Mütevekkil-Alellah İsmâ'il'in *el-Akîdetü's-şahîha* adlı eserinin şerhidir. 8. *Mecâzü men erâde'l-hakîka min murâdi hümâti'l-hakîka* (bu eserlerin yazma nüshaları için bk. Rieu, s. 158; Griffini, IV [1911-12], s. 1046-1048; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 561). 9. *en-Nuşûşu'z-zâhire fî iclâ'i'l-yehûdi'l-fâcîre*. Risâlede Arap yarımadasında ve diğer İslâm ülkelerinde yaşayan yahudilere karşı nasıl bir tavır takınılacağı hususu ele alınmaktadır. Yazma nüshası, Libya'da Tobruk şehrinin Cağbûb vadisindeki Senûsî Zâviyesi'nin kütüphanesinde bulunan bu küçük risâle Abdülhâdî et-Tâzî tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır (*Dîrâsât Yemeniyye*, sy. 4 [San'a 1980]; aynı metnin bir başka neşri için bk. *el-Bahşû'l-İlmî*, sy. 32 [Rabat 1401/1981] s. 15-35).

İbn Ebü'r-Ricâl'in bunların dışında müellifin ailesinin şeceresini ihtiva eden *İnbâ'ü'l-ebnâ' bi't-tarîkati selefihimü'l-hüsnâ* ile *el-Vechü'l-evceh fî hükmi'z-zevc ellezî dayya'a'z-zevce*, *Tezkiretü'l-kulûb elletî fi's-sudûr fî hayâtî'l-ecsam elletî fi'l-kubûr*, *Mecâlisü't-tef-hîm*, *Hayâtü'r-rûh fi'l-istidlâl bi's-şehâdeti'n-nebî* adlı kitap ve risâleleri (Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 561; Ahmed Abdürrezzâk v.dğr., II, 604, 727; IV, 1810-1811), ayrıca şiirleri bulunmaktadır (şiirine örnek olarak bk. Muhibbî, I, 220-221).

BİBLİYOGRAFYA :

el-Müeyyed-Billâh Muhammed b. İsmâ'il, *Müzekkirât* (nşr. Abdullah Habeşi), Beyrut 1411/1991, s. 52; Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, I, 220-221; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli'*, I, 59-61; C. Rieu, *Supplement to the Catalogue of the Arabic Manuscripts in the British Museum*, London 1894, s. 158; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a ilâ teşânîfi's-Şî'a*, Necf 1936, XXI, 153; Brockelmann, *GAL*, III, 535; *Suppl.*, II, 561; *Hediyyetü'l-ârifin*, I, 163; Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 135; Kehâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, I, 253; V, 11; Eymen Fuâd Seyyid, *Meşâdiru târihi'l-Yemen fi'l-aşri'l-İslâmî*, Kahire 1974, s. 243; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirin*, I, 41; Ahmed Abdürrezzâk v.dğr., *Fihristü mahtûâtî mektebeti'l-câmi'i'l-kebir*, Yemen 1984, II, 604, 727; IV, 1810-1811; Habeşi, *el-Fikrû'l-İslâmî fi'l-Yemen*, s. 491; Hüseyin Abdullah el-Ömerî, "Ahmed b. Şâlih b. Ebi'r-Ricâl", *el-Meusû'atü'l-Yemeniyye*, Beyrut 1412/1992, I, 54; E. Griffini, "Lista dei manoscritti arabi nuovo fondo della Biblioteca Ambrosiana di Milano", *RSO*, IV (1911-12), s. 1046-1048; a.mlf., "İbn Ebirricâl", *IA*, V/2, s. 729-730; R. Traini, "İbn Abî'l-Ridjâl", *EP* (İng.), III, 688-689; Hasan Yûsufî Eşkûrî, "İbn Ebî'r-Ricâl", *DMBİ*, II, 653-654.

MUSTAFA ÖZ

İBN EBÜ'Ş-SÂC

(bk. MUHAMMED b. EBÜ'Ş-SÂC).

İBN EBÜ'Ş-SALT

(bk. EBÜ'Ş-SALT ed-DÂNÎ).

İBN EBÜ'Ş-SEMH

(bk. MÂLİK b. EBÜ'Ş-SEMH).

İBN EBÜ'Ş-SÜRÜR

(bk. BEKRÎ, İbn Ebü'ş-Sürür).

İBN EBÜ'Ş-ŞEVÂRİB

(ابن أبي الشوارب)

III-V. (IX-XI.) yüzyıllarda başta Bağdat ve Sâmerrâ olmak üzere çeşitli şehirlerde görev yapan bir kadı ailesi.

Aile Ebü'l-İs b. Ümeyye b. Abdüşems'e dayanmaktadır. Hz. Peygamber'in Mekte valisi olarak tayin ettiği Attâb b. Esîd de bu ailedendir. Ebü'ş-Şevârib künyesiyle tanınan ilk şahıs Attâb'ın kardeşi Hâlid b. Esîd'dir. Hanefî mezhebine mensup olan İbn Ebü'ş-Şevârib ailesi Halife Mütevekkil-Alellah devrinden (847-861) itibaren yaptığı görevlerle şöret kazanmıştır. Aileden kadı ve kâdilkudât olanların sayısı yirmi dörde ulaşmaktadır. Bunlardan sekizi kâdilkudât olmuş, diğerleri çeşitli yerlerde kadılık yapmıştır.

1. Muhammed b. Abdülmelik b. Ebü'ş-Şevârib el-Kureşî el-Basrî (ö. 244/858). 150 (767) yılından sonra doğdu. Abdülâzîz b. Muhtâr, Ebü Avâne Abdülvâhid b. Ziyâd, Keşîr b. Süleym ed-Dabbî, Abdullah el-Übüllî gibi hocalardan hadis dinledi. Ebü İsâ et-Tirmizî, Bâgandî, İbn Ebü'd-Dünyâ, İbn Cerîr et-Taberî, Hasan b. Ali el-Ömerî kendisinden hadis rivayet ettiler. Ebü Ali el-Ceyyânî onun ismini Ebü Dâvûd'un şeyhleri arasında zikrederken (İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 316) Zehebî, Müslim ve Nesâî gibi hadisçilerin râviler silsilesi içinde ona yer verdiklerini söyler (*A'lâmü'n-nübelâ*, XI, 104). Halife Mütevekkil-Alellah'ın, Kur'an'ın hâdis veya kadim olduğu konusundaki tartışmaları yasakladığı 234 (848) yılına kadar Basra'da yaşayan Muhammed b. Abdülmelik, bazı fakih ve muhaddisle birlikte hadis öğretmek için halife tarafından Sâmerrâ'ya gönderildi. Ehl-i sünnet'e bağlı olup Mu'tezile ve Şîa'ya karşı çıkması sebebiyle Halife Mütevekkil'i öven Muhammed b. Abdülmelik devlet işleriyle uğraşmayı hoş görmüyordu. Bundan dolayı halifenin Basra kadılığını ısrarla teklif etmesine rağmen bu görevi kabul etmemişse de daha sonra bu düşüncesinden dolayı pişmanlık duyduğu nakledilmektedir. Muhammed b. Abdülmelik sika bir muhaddis olarak bilinir.

2. Hasan b. Muhammed b. Abdülmelik (ö. 261/875). 207'de (822) doğdu. Aileden ilk kâdilkudât olan kişidir. 240 (854) yılında Kâdilkudât Ca'fer b. Abdülvâhid tarafından Sâmerrâ kadılığına tayin edilmiş (Hatîb, VII, 410; Zehebî, XII, 518), diğer bir rivayete göre ise (Taberî, IX, 202-203) Ca'fer b. Abdülvâhid'i temsilen 241'de (855) müslüman esirlerin fide karşılığı Rumlar'dan kurtarılmasını sağlamak üzere Bizans İmparatorluğu'na gönderilmiş, dönüşünde Sâmerrâ kadılığına getirilmiştir. 250 (864) yılında Halife Müstâîn-Billâh, Ca'fer b. Abdülvâhid'i azledip Basra'ya sürdüğünde Hasan b. Muhammed de diğer Benî Ümeyye mensuplarıyla birlikte makamını kaybettiyse de Mu'tez-Billâh devrinde kâdilkudâtlığa getirildi (252/866). Bu dönemde yeni halifenin teveccühünü kazanarak onun en vefalı adamlarından biri oldu. 255'te (869) Mu'tez-Billâh'ın halifelikten alınması konusunda kendisinden bir hal'nâme istendiğinde bunu yazmayı reddetmesine rağmen (Taberî, IX, 390) daha sonra Mu'tez-Billâh'ın hal'ine şahitlik edenler arasında zikredilmiştir (Kütübî, III, 319). Fazilet ve cömertliğiyle tanınan Hasan b. Muhammed'in ölümüne kadar kâdilkudâtlık görevini sürdürdüğü bilinmekle birlikte vefat yeri konusunda farklı rivayetler vardır. Taberî onun, Halife Mu'temid-Alellah'ın oğlu Ca'fer ve ondan sonra kardeşi Ahmed'in veliaht tayin edilmesiyle ilgili menşurunu Kâbe duvarına asmak üzere gönderildiğinde hacını ifa ettikten sonra Mekke'de öldüğünü belirtirken (*Târîh*, IX, 510) Hatîb el-Bağdâdî Bağdat'ta vefat ettiğini kaydetmektedir (*Târîhu Bağdâd*, VII, 411).

3. Ali b. Muhammed b. Abdülmelik (ö. 283/896). Devrinin tanınmış muhaddis ve fakihlerindendir. Ebü'l-Velîd et-Tayâlisî, Sehl b. Bekkâr ve İbrâhim b. Beşşâr'dan hadis dinlemiş; Yahyâ b. Muhammed b. Sâid, Mûsâ b. Muhammed ez-Zerkî, Ahmed b. Osman el-Âdemî ve İshak b. Ahmed el-Kâzî gibi kimseler de kendisinden

rivayette bulunmuşlardır. Kardeşi Hasan b. Muhammed'in kâdilkudât olduğu dönemde Sâmerrâ kadılığına tayin edildi; onun ölümünün ardından Halife Mu'temid-Alellah kendisini kâdilkudâtlığa getirmek istedi. Başlangıçta kabul etmediyse de daha sonra râzı olarak 262 (876) yılında bu makama geçti. 282'de (896) Bağdat Kadısı İsmâil b. İshak el-Cehdamî'nin ölümü üzerine Bağdat kadılığına tayin edilen Ali b. Muhammed, 7 yahut 11 Şevval 283 (17 yahut 21 Kasım 896) tarihinde Bağdat'ta vefat etti, cenazesi Sâmerrâ'ya götürülerek orada defnedildi. Ali b. Muhammed'in güzel ahlâklı ve kazâî konuları iyi bilen bir kişi olduğu rivayet edilmektedir (Sem'ânî, VII, 403).

4. Abdullah b. Ali b. Muhammed (ö. 301/914 [?]). Halife Muktefi-Billâh tarafından 292 (905) veya 293 (906) yılında Bağdat kadılığına tayin edildi. Onun kadılık makamına gelmesiyle bu ailenin Abbâsî Devleti'ndeki siyasî nüfuzu artmış ve devletin üst kademelerinde tayin ve azil işlerinde önemli rol oynamıştır. Abdullah b. Ali 296 yılı Cemâziyelâhîrine (Mart 909) kadar Bağdat kadılığı görevini sürdürdü. Muktedir-Billâh halife olunca onu Ebû Amr Muhammed b. Yûsuf'un yerine Bağdat'ın doğu tarafına kadı tayin etti (296/909); böylece görevi oldukça geniş bir alana yayılmış oldu. Kendisine bağlı olan yerleri bazı tâlî bölgelere ayıran Abdullah bunlardan birinin kadılığına oğlu Muhammed'i getirdi. Abdullah b. Ali'nin 298 (910-11) veya 301 yılının Receb ayında (Şubat 914) Bağdat'ta öldüğü ve orada defnedildiği belirtilmektedir (Hatîb, X, 10).

5. Muhammed b. Abdullah b. Ali (ö. 301/914). Babasının 298 (911) yılında hastalanması üzerine Halife Muktedir-Billâh'ın emriyle onun yerine getirildi. Ancak kadılık makamına yakışmayan davranışlarda bulunarak bundan dolayı hicvedilince (el-'Uyûn ve'l-hadâ'ik, IV, 153-154) görevinden alınıp yerine Ebû Amr Muhammed b. Yûsuf tayin edildi.

6. Hasan (Hüseyin) b. Abdullah b. Ali (ö. 325/936). Ebû'l-Hüseyin İbnü'l-Üşnânî'nin 316'da (928) istifasıyla boşalan Bağdat kadılığına tayin edildi ve 320 Ramazanında (Eylül 932) Halife Muktedir-Billâh tarafından azledilinceye kadar bu makamda kaldı. Daha sonraki görevi hakkında açık bilgi bulunmamakla beraber Muktedir-Billâh'ın hal'edilip öldürülmesi esnasında ondan kadı olarak söz edilmesi (Arîb b. Sa'd, XI, 152) o sırada kadılık gö-

revini yürüttüğünü göstermektedir. Görevine bağlı, dürüst ve hükümlerinde isabetli bir kadı olduğu belirtilen Hasan b. Abdullah 10 Muharrem 325 (28 Kasım 936) tarihinde vefat etti.

7. Muhammed b. Hasan (Hüseyin) b. Abdullah (ö. 347/958). 292'de (905) doğdu. İbn Hacer, onun 321-322 (933-934) yıllarında Mısır kadılarını tayin ve azil yetkisine sahip olduğunu belirttiğine göre (Ref'u'l-İşr, s. 545-546) bu yıllarda kâdilkudâtlık makamında bulunmuş olmalıdır. 327'de (939) kâdilkudâtlıktan azledilerek yerine Yûsuf b. Ömer el-Ezdi getirildi. Her ikisinin babalarının daha önceki yıllarda kazâ teşkilâtının başına geçme konusunda rekabet içinde oldukları bilinmektedir. Müstekfi-Billâh'ın hilâfete geçişi sırasında ona biat edenler içinde Kadı Muhammed b. Hasan b. Ebû'ş-Şevârib'in de bulunduğu şeklindeki rivayetten (Mes'ûdî, IV, 356) kendisinin o sırada kadılık görevini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Müstekfi-Billâh zamanında 333'te (944) Bağdat'ın doğu tarafına kadı tayin edildikten sonra ertesi yıl azledilip tutuklanarak Sâmerrâ'ya sürgüne gönderildi. Aynı yıl içinde Mutî-Billâh'ın halifelige geçmesiyle tekrar görev alan Muhammed b. Hasan Bağdat'ın doğu yakasını, Haremeyn, Yemen, Mısır ve Sâmerrâ'yı içine alan geniş bir bölgenin kadılığına tayin edildi; ancak 335'te (946) bu görevinden azledildi. Yaptığı görevlerde iyi bir isim bırakmayan, hükümlerini aldığı rüşvete göre verdiği söylenen ve hakkında bir hayli hiciv yazılan (İbn Hacer, Ref'u'l-İşr, s. 546) Muhammed b. Hasan 347 yılı Ramazanında (Kasım-Aralık 958) öldü.

8. Abdullah b. Hasan (ö. 385/995 [?]). 350 (961) yılında Kadı Ebû's-Sâib Utbe b. Ubeydullah'ın ölümü ve mallarının müsâderesinden sonra Arslan Câmedâr'ın çabalarıyla, Büveyhî Emîri Muizzüddevle'ye yıllık 200.000 dirhem ödeme karşılığında kâdilkudâtlığa tayin edildi. Abdullah b. Hasan bu şekilde kadılık görevine tayin edilen ilk kimsedir (İbn Miskeveyh, II, 189; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, VIII, 536). Bu yüzden Halife Mutî-Billâh yeni kâdilkudâtı görevine başlatmadığı gibi teşrifatta kendisine yer verilmesine de müsaade etmedi. Bu hadise örnek alınarak Bağdat'ta hisbe ve şurta riyâsetine para karşılığı tayinler yapılmaya başlanınca kısa bir süre sonra Abdullah b. Hasan hisbe ve şahnelik makamlarını aynı yolla ele geçirmeye muvaffak oldu (İbn Miskeveyh, II, 189; İbn Hallikân, I, 406). 352'de (963) işgal ettiği bütün makamlardan azledilen ve verdiği hü-

kümler geçersiz sayılan (İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, VIII, 549) Abdullah b. Hasan'ın daha sonraki hayatı hakkında bilgi yoktur. İbn Miskeveyh onu kötü işler yapan çirkin yüzlü bir kimse olarak nitelendirmektedir (Tecâribü'l-ümem, II, 189).

9. Ahmed b. Muhammed b. Abdullah (ö. 417/1026). İbn Ebû'ş-Şevârib ailesinin en son kâdilkudâtıdır. Bu göreve Kadı Ebû Muhammed İbnü'l-Ekfânî'nin yerine tayin edildi (405/1014). Ebû Ömer ez-Zâhid ve Abdülbâkî b. Kânî'den hadis öğrendi. İffetli ve nezih bir kimse olduğu nakledilen Ahmed b. Muhammed hayatının sonuna kadar bu görevi sürdürdü (Hatîb, V, 46-47).

BİBLİYOGRAFYA :

Vekî', *Ahbârü'l-kuḍât*, III, 50, 90, 284-285, 293-294, 303, 324; Taberî, *Târîḥ* (Ebû'l-Fazl), IX, 202-203, 276, 371, 389-390, 420, 437, 510, 514-515, 526; X, 49; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, IV, 5; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb* (Abdülhamîd), IV, 356; Arîb b. Sa'd, *Şîlatü Târîḥi't-Taberî* (Taberî, *Târîḥ* [Ebû'l-Fazl] içinde), XI, 38, 152; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, II, 188-189; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 113-114; Hatîb, *Târîḥu Bağdâd*, II, 200-201, 344-345; V, 46-48; VII, 340, 410-411; X, 10; XII, 59-60; Sem'ânî, *el-Ensâb*, VII, 401-403; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, V, 27, 164-165; VI, 125, 127; İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb*, II, 213; a.mlf., *el-Kâmil*, VII, 77, 134, 196, 217, 289, 304, 482, 484; VIII, 536, 549; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 406; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela'*, XI, 103-104; XII, 518; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, I, 290; III, 319; Safedî, *el-Vâfi*, XXII, 69; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XI, 120; İbn Hacer, *Tehẓîbü't-Tehẓîb*, IX, 316; a.mlf., *Ref'u'l-İşr* (Kindî, *el-Vülât ve'l-kuḍât* [Guest] içinde), s. 545-546; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, III, 33-34, 35; *el-'Uyûn ve'l-hadâ'ik* (nşr. Ömer es-Saîdî), Şam 1972, IV, 9, 74, 153-156, 439, 442, 446; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 142-143, 185; D. Sourdel, *Le vizirat 'abbâside*, Damas 1960, II, 389, 654; J. C. Vadet, "İbn Abî'l-Şavârib", *EP* (İng.), III, 691-692; Sâdık Seccâdî, "İbn Ebî'ş-Şevârib", *DMBİ*, II, 667-669.

NADİR ÖZKUYUMCU

İBN EBÜ'Ş-ŞÜKR

(ابن أبي الشكر)

Ebû'l-Feth Muhyiddîn Yahyâ b. Muhammed b. Ebî'ş-Şükr el-Mağribî el-Kurtubî (ö. 682/1283)

Endülüslü matematikçi ve astronom.

Hakîm el-Mağribî diye de anılır. Kurtuba'da (Cordoba) doğdu ve burada öğrenim gördü. Matematik ve astronominin yanı sıra özellikle Mâlikî fıkında belli bir düzeye ulaştıktan sonra Dimaşk'a, arkasından da Bağdat'a giderek bir süre Hârûn b.